

POMPILIU NICOLAE CONSTANTIN

A NEMZETI KISEBBSÉGEKHEZ TARTOZÓ SPORTOLÓK IMÁZSÁNAK KOZMETIKÁZÁSA A KOMMUNISTA ROMÁNIÁBAN

A kommunista korszakban a sport propagandaterület volt, így tehát a sportoló magától értetődően a politikai rendszer pozitív arculatát formáló gépezet egyik elemévé vált. Először a bolsevik Oroszországban kapott a sport ilyen szerepet, majd Mussolini Olaszországában és Hitler náci rezsimében. A sportoló a társadalom és a politika szimbólumává vált. A sportbajnoknak a hős katonákkal azonos fontosságot tulajdonítottak, békeidőben pedig a nemzetek, az ideológiák és az életstílusok szembesítését jelképezték.

A hidegháború időszakában a sport, mint az érmekért folytatott harc, egyféle jelképes fegyver volt. Az ideológiai harc a sportban olyan, teljesen más jelenségeket szült, mint például a doppingolás, a sportmarketing, a rendszeres felkészítés, s ezeket a társadalom vállalta. A sport mindenkié mozgalom minden olyan kommunista állam célkitűzése lett, amely atlétikai eszközökhöz folyamodott azért, hogy a lakosság optimális fizikai állapotban legyen egy esetleges újabb háború esetén, annak ellenére, hogy a kommunista országok *a világbékéért harcoltak*.

E kontextusban a nemzeti vagy többnemzetiségű államok a sportfölényért versenyeztek. Már nemcsak a részvétel volt a fontos – a Pierre de Coubertin hirdette olimpizmus szellemében –, hanem azonos mértékben az éremszerzés is. A második világháború után a szovjet befolyás alá került országok átvették az *anyaország* sportpolitikáját. A hősök gyártása minden területre behatolt, a történelem újraírásától és a dicsőséges jelen bemutatásától kezdve. Ezeknek az aktuális időknek a szereplői voltak – a kommunista ideológia meghatározta kvalitások megtestesítőiként – a *hőssportolók* is. Románia sem volt kivétel, és részt vett ebben a *hőssportolókkal való felfegyverzési* versenyben.

A romániai kommunizmus első éveiben a sport helyzete nem sokban különbözött a két világháború közötti időszaktól. A sport urbánus jelenség volt,¹ amelyben a kisebbségi sportolók (németek, magyarok, zsidók, örmények, lengyelek stb.) fontos szerepet vállaltak. Ne feledjük, hogy az erdélyi városokban jelentős etnikai csoportok laktak, sok helyen a románok kisebbségben voltak.² A sport az *együtt élő nemzetiségek* közösségeire volt jellemző.

Csakhogy a Moszkvából sugallt internacionalizmus ellenére a második világháborút követő első két évtizedben Románia és kommunista vezetői saját

arculatot óhajtottak megformálni, kifejezve a román mivolttal együtt járó *jó tulajdonságokat*. Így tehát a konjunkturális internacionalizmus kontextusában felfedezzük a román nacionalizmust, amely a sportban, az úgynevezett identitásdoppingban nyilvánult meg. Ez a koncepció élénk tárja a mechanizmust, amellyel az etnikai csoportokhoz tartozó sportolók nemzeti hős imázsát az általuk képviselt állam javára formálják, az elért rendkívüli teljesítmények hatása alatt. Ennek megfelelően a nemzeti kisebbséghez tartozó sportsztárt az állam intézményei/propagandaeszközei a többségi nemzet hőseként mutatták be. Az identitásbeli átalakulás akarva-akaratlanul bekövetkezett a totalitárius politikai rendszer kupolája alatt, amely az illető társadalmat ellenőrizte, és sugallta a látszólagos integrálódás paramétereit. E mechanizmusnak része volt a sportolók központosított felkészítése, egészen fiatal korban való toborzása és nemzeti klubokba koncentrálása, nevük megváltoztatása, nemzeti kitüntetések adományozása vagy nemzeti hős imázsuk terjesztése (a sportoló teljesítményét és nevét a nemzeti identitás elemeivel: politikai vezetők, lobogó, himnusz stb. azonosítva).

Mindegyik kommunista állam *kiállította* kimagasló sportolóit és bajnokait. Az atléta a politikai rendszer terméke, az alázatosság, akaraterő példaképe, de ugyanakkor a szocialista munka mintaképe is. A sportoló a nemzetközi sikerekkel egyidejűleg – akkor, amikor országát képviseli más országok sportolóival vívott mérkőzésekben – nemzeti hőssé vált. A hőssportolók dicsőítése fokozódott, ha a legyőzött ellenfél valamely *imperialista* államból származott.

A kommunista rendszer hősgyártásának fő eszköze a sajtó volt. A közönség a stadionból, a sajtóból, a rádiós sportközvetítésekből vagy a tévében sugárzott sportmérkőzésekből ismerte a hősöket. Ezért a média a kommunizmus legfontosabb eszköze volt, a sportsajtót is cenzúrázták, s az betartotta a szocialista magatartás bizonyos szabályait akkor is, ha kiegyensúlyozottabb és ideológiailag sokkal kevésbé volt fertőzött, mint a politikai sajtó általában.

A romániai kommunizmus első éveiben a sajtó elítélte a nacionalizmust mint a cionizmus bátorítóját, amelyet „az imperialisták eszeltek ki a munkásosztály előmenetelének akadályoztatására”.³ Egy ilyen jellegű cikk megjelenése a sportsajtóban annak tudható be, hogy a második világháború után sok zsidó elhagyta Romániát. Bár szintúgy igaz, hogy sok zsidó felkarolta a kommunista rendszert és támogatta e rendszer megszilárdulását.⁴ Ugyanakkor több zsidó sportoló, mint például Angelica Adelstein-Rozeanu, kérte az Izraelbe vándorlása engedélyezését.

Sztálin halála után (1953) és az 1956-os magyar forradalommal a cirkumsztanciális internacionalizmus eltűnt, s ismét aktuálissá vált a nacionalizmus. Ebben az időszakban a nemzeti kisebbségekhez tartozó sportolók jelentős számban vettek részt az egyéni vagy csapatmérkőzésekben. A magyar nyelvű sportújság, a *Bukaresti Népsport* néhány hónap múlva megszűnt. Ha addig a *Sportul Popular* gyakran közölt információkat a magyar, szovjet,

albán, keletnémet vagy bolgár sportról, az ötvenes évek végétől az ilyen jellegű hírek aránya egyre csökkent.

A sajtó egyre nagyobb figyelmet szentelt a csapatsportoknak az egyéni sportokkal szemben.⁵ Fontosabb volt, hogy Románia jégkorong-válogatottja megnyert egy nemzetközi meccset, mint az, hogy a csapatot többségében magyar származású játékosok alkották. Éppen ezért a *sztárkodást* a kommunizmus lényeges problémának tekintette. Ez az ideológia a román sajtóban érdekes jelenséget eredményezett, a nevek kozmetikázását, s azt, hogy sok sportolót Bukarestbe hoztak, hogy ellenőrizhetőbbek legyenek, ami elősegítette ezt az identitásdoppingot.

A kisebbségi sportolók imázsának kozmetikázása a kommunista térségben

Az etnikai kisebbségekhez tartozó sportolók nevének megváltoztatása rendkívül érdekes jelenség. Nem a kommunizmus sajátossága, de ebben a rendszerben tökéletesedett, s a kommunista térségben való azonosítása a társadalom nacionalista nyomásáról tanúskodik. A jelenség Európa keleti és délkeleti részére jellemző örökség, amelyet Walter Kolarz a *nevetséges fanatizmusnak* tulajdonít.⁶

A kelet-európai etnikai diverzitásból eredőn már a 20. század elején észlelhető volt ez a mechanizmus. A sportolók több esetben elfogadták a névváltoztatást, a vele járó előnyök tudatában, eltekintve a társadalmi nyomástól. Egyike az első ilyen eseteknek az 1878-ban Budapesten született zsidó származású Arnold Guttman úszó, aki Magyarország első olimpiai bajnoka volt, immár Hajós Alfréd néven.

A kommunizmus nagyobb mértékben folyamodott ehhez a módszerhez, hiszen a sport jelentősége is fokozódott az első világháború előtti időszakhoz viszonyítva. Románia esetében sok zsidó, magyar, orosz stb. etnikumú sportoló csak a nevének megváltoztatása vagy elrománosítása nyomán érvényesült a román társadalomban. Például a Szekuritáté nemzetiségi szempontból 17%-ban kisebbségekből állt, s ezek közül többen döntéshozó pozícióban voltak.⁷ Az ő sikerük nevük elrománosításának köszönhető, s ez bátorította a módszer alkalmazását a sportolók esetében is, főként Sztálin halála után.

Ha a helyzetet összehasonlítjuk más kommunista államokéval, azonos politikát tapasztalhatunk az etnikai kisebbségekhez tartozó sportolókkal szemben. Bulgáriában például a nemzeti kisebbségek jogállását a Dimitrov-alkotmány⁸ szabályozta, de az elméleti törvényes kerettől eltekintve a sport területén etnikumközi konfliktusok nyilvánultak meg. Ezzel leginkább a törökök kapcsán lehetett találkozni, akiknek a kibontakozási lehetőségei 1958 után korlátozottá váltak. Számos török származású sportoló bolgár néven vált ismertté – mint például Yusein Alitiev Mehmedov birkózó –, akinek a nevét

az „ev”, illetve „ov” végződésük segítségével *nacionalizálták*. Őt a bolgárok hőseként említették. Azonos a helyzete egy másik elbolgárosított töröknek, Liutvi Dziber Ahmedov birkózónak, akit 1959-ben Bulgária legjobb sportolójának nyilvánítottak. Mindketten Bulgária nemzeti hősei voltak, de később Törökország magáénak követelte őket.

Néhány évtizeddel később, a kommunista országok sportmozgalmainak vezetői várnai találkozójukon a nemzeti eszmét kölcsönös összefüggésbe hozták a sporttal. „A bolgár föld, a testkultúrával kapcsolatos ősrégi megnyilvánulások bölcsője volt, az államalapításnál sokkal előbbi, és a helybelieknek – Trákia lakosainak, később pedig a szlávoknak és az egykori bolgároknek az általános kultúrájához tartozott”⁹ – hangzott el a Romániától délre fekvő ország küldöttségének felszólalásában. A szónoklat nyilvánvalóan nacionalista hangvételű.

A kommunista Magyarország számára sem volt idegen ez a jelenség. Néhány horvát sportoló esetében észlelhető az identitásváltoztatás. A leghangzatosabb példa erre Nikola Pančić labdarúgó esete, aki Magyarország válogatottjának ismert játékosa volt 1967–1973 között, immár magyar néven, Páncsics Miklósként.

Az identitásdoppingolás mértéke egyenesen arányos volt a kommunista országok etnikai sokszínűségével. Ezért a Szovjetunióban volt a leggyakoribb a névkozmetika. Mivel ennek az államnak a területén nagyon sok etnikai csoport lakott, az orosz identitás sokkal nehezebben érvényesült, még a sport területén is. Ezért az SZSZKSZ zsidó, örmény, kozák stb. nemzetiségű sportbajnokait egyszerűen a kommunizmus hőseiként, illetve szovjet hősökként mutatták be, eltekintve etnikai származásuktól.

Az első szovjet világbajnok kötöttfogású birkózásban a zsidó származású Boris Gurevich volt, aki 1951-ben olimpiai bajnoki címet, 1953-ban és 1958-ban világbajnoki címet nyert. Nem volt egyedül, a moszkvai rezsim által magáénak követelt zsidó sportolók a második világháborút követő első két évtizedben: Jakov Punkin, Grigorij Novak, Lev Vainshtein, Boris Goikhman, Grigorij Gamarnik és Oleg Karavaev.

Az örmény származású labdarúgó, Mkrtych Pogosovich Simonyan a Szpartak Moszkva egyik legjelentősebb sportolója volt. 1954–1958 között a szovjet válogatott tagja, de Nikita Pavlovich Simonyan néven. 2011-ben kitüntetést kapott Örményország elnökétől, s az egykori labdarúgó köszönő beszédében azt nyilatkozta, hogy „100 százalékban örménynek” érzi magát, illetve elmesélte, hogy miként menekült meg családjával az 1915-ös tömegmészárlásból.

E sportolók elfogadták a névváltoztatást még akkor is, ha azt nemzetük felróta nekik. Számukra fontos volt a sportolás lehetősége, és az ezáltal elnyerhető privilégiumokkal járó társadalmi státusz. Többen elutasíthatatlannak vélték nevük kozmetikázását, s a propaganda természetes jelenségnek

tűnt, amelyet ők nem tudtak ellenőrizni, ezért az ellenállás minimális volt, hiszen a közéletből való kizárással, sőt ennél súlyosabb szankcióval kellett számolniuk.

A romániai nemzeti kisebbségekhez tartozó sportsztárok a cirkumsztanciális internacionalizmus és a kommunista nacionalizmus között

Romániában az etnikai kisebbségekhez tartozó sportsztárok arculatkozmetikájának első lépése a központba hozás volt. Ez azt jelentette, hogy a tehetséges sportolók többségét bukaresti klubokhoz igazolták. Számos kedvezményt kínáltak nekik, hogy a bukaresti klubokhoz költözzenek, és az országos központok közvetlen felügyelete alá kerüljenek – amelyek elsősorban Bukarestben voltak, néhány kivétellel, mint például a dévai vagy az onyesti tornaközpont. A nemzeti hős sportolók Bukarestet választották, mert felvették őket a Testnevelési és Sportfőiskolára, s ezáltal a sportolói karrier befejezését követően újabb lehetőségek nyíltak számukra. Mi több, ezzel a taktikával biztosítottá vált, hogy a sportolók az országban maradnak, és megelőzték azt, hogy Erdély és Budapest közelségéből eredően Magyarországra vándoroljanak.

A sportolók Bukarestbe koncentrálása a kisebbségi sportsztárok homogenizálását célzó intézkedés volt, románokként integrálva és asszimilálva őket. Természetesen kivételek is léteztek, olyan nemzeti hős sportolók, akik egy adott időszakban elutasították a központosítást (például Bölöni László), de néhányan véglegesen elutasították a fővárosi klubba történő igazolásukat (például Ayhan Omer).

Az identitásdoppinggal egyidejűleg bekövetkezett a sportolók esetében is észlelhető kulturális erózió. A kisebbségi sportsztárok nem engedhették meg maguknak, hogy anyanyelvükön olvassanak kiadványokat és könyveket, vagy hogy hagyományos zenéjüket hallgassák. Ezt nem tiltotta törvény, de vallomásaik szerint javasolták nekik, hogy ne vigyék túlzásba, mert a besúgók bármikor elmondhatják a Szekuritáténak. Tehát létezett egyfajta identitáskorlátozás, amelyet populáris megszorítás útján gyakoroltak. Mindezek azonban nem akadályozták meg a sportolókat ezen íratlan szabályok megszegésében, s a Szekuritáté Irattárát Vizsgáló Országos Tanács (CNSAS¹⁰) irattárában elég sok jelentés található arról, hogy az etnikai kisebbségekhez tartozó sportolók anyanyelvükön (oroszul, németül, jiddisül) olvastak irodalmi műveket, illetve, hogy a magyar vagy szerb sportolók magyarországi, valamint jugoszláviai rádióadókat hallgattak.

Bár a sportolót nem furdalta lelkiismerete azért, hogy Romániát képviseli, és megbékélt kisebbségi mivoltával és román állampolgárságával, státuszát másként fogták fel az állami intézmények. A sportoló nem lázadozhatott a politika ellen, sőt a kommunista eszmék propagálójává vált. Nem egyszer

a politikai rendszert és a kommunista vezetőket dicsérve mutatták be őket. A Szekuritáté gondoskodott arról, hogy a kisebbségi sportolókat megfigyelés alatt tartsák, akárcsak a román sportolókat, azzal a megjegyzéssel, hogy az előbbiek nacionalista magatartásának és gesztusainak megnyilvánulása esetén speciális felügyeletet és intézkedéseket vezettek be velük szemben.

A nevek elrománosítása és Könczei Ádám ügye

Ilyen körülmények között könnyen felismerhető a nacionalizmus, ha nem is elméleti szinten, de a román sportpolitika megnyilvánulásaiiban. Egy 1963-as konkrét eset megerősíti az elméletet, miszerint a nevek elrománosítása a kommunista sportpolitika része volt. Bár nem vagyunk a Nicolae Ceaușescu kommunista-nacionalista időszakában, a Szekuritáté a román állam érdekeit védelmező intézményként azonnal reagált, amikor több magyar származású sportoló neve másként jelent meg, mint ahogy a bukaresti politikai szervek óhajtották.

Az ügy még súlyosabbá vált, hiszen Románia többszörös bajnoka, a nemzetközileg is ismert Iolanda Balaș (Balázs Jolán) neve is szerepelt, amelyet Könczei Ádám kolozsvári korrektor nem románosított. Őt bízták meg a szolgálati feladattal, hogy megszerkessze a Köztársasági Atlétikabajnokság plakátját. Könczei Ádám megkapta a kéziratot az UCFS-től (*Testnevelési és Sportszövetség*), de a magyar kisebbséghez tartozó sportolók nevének magyar változatát írta,¹¹ többek között Iolanda Balaș nevét Balázs Jolánnak. Ez a magatartás kiváltotta a román hatóságok mély elégedetlenségét, s ezzel megnyílt Könczei Ádám szekuritátés dossziéja. Kolozsváron filológiát végzett, de nacionalista magatartása miatt eltávolították a tanügyből. Könczei gesztusa, hogy a magyar etnikumú román sportolók nevét magyar nyelven, megfelelő ékezetekkel írta, meggátolta a plakát megfelelő időben való terjesztését, amint a szekuritátés jelentésekből és információs feljegyzésekből kitűnik.

Nemcsak Balázs Jolán nevét írták magyarul, hanem Vámos Zoltánét és Barabás Andrásét is. „Hátrányunkra módosítja a szöveget”,¹² vonja le a következtetést az információs feljegyzés, a szerkesztő tettét a román érdekeket sértő gesztusnak tekintve. Ez az ügy nyilvánvaló bizonyítéka annak, hogy már körvonalazódott a román nacionalizmus és annak megkísérlése, hogy megakadályozzák a magyar kisebbség azonosítását a magyar etnikumhoz tartozó, Romániát képviselő sportolókkal. A Szekuritáté a román állam egyik legfontosabb intézménye volt, s a mód, ahogyan az ügyet kezelte, pontosan kifejezi a nemzeti kisebbségekkel szembeni álláspontot. Világos volt, hogy ezek megnyilvánulási lehetőségét korlátozni kellett, főleg ha sportolókról van szó, hiszen ezek a nemzeti kisebbségek képviselőinek tekinthetők, s így az illető nemzetiség testi virtusának szimbólumai.

Mivel Balázs Jolán Románia nemzeti hőse volt, minden ilyen jellegű kérdés elsőbbségnek örvendett. A szerkesztő engedetlenségét nem egy ember egyszerű fellázadásának, hanem veszélyes járványnak tekintették. A kommunista román rendszer nem akarta elfogadni, hogy Románia több kiemelkedő teljesítményű atlétája magyar származású, de ugyanakkor be akarta bizonyítani, hogy akik azok, nevelhetők és elrománosítási standardoknak vethetők alá. Különben a Könczei Ádám dossziéjában található feljelentésekben a magyar sportolók neve több változatban szerepel, ami arra utal, hogy maguk a Szekuritáté dolgozói se tudták a nevek helyes változatát. Ezek szerint nem állíthatjuk, hogy az érintett atléták standard vagy megkövetelt nevet viseltek, de a tény, hogy nevük nem románosan, azaz magyarul jelent meg, vészjelzés és büntetés volt.

Balázs Jolán nevének módosítása nem egyedülálló eset. Hans Moser, a férfi kézilabdacsapat egyik sztárja ugyanilyen helyzetben volt, legtöbbször Ioan Mozer néven említették. Bár a sportpropaganda a csapatokat dicsérte, a rendszer szinte állandóan bizonyos személyiségeket is kiemelt. Ioan Mozert „szerénységéért, fegyelmezett magatartásáért és példás sportszerűségéért”¹³ állították példaképnek. Sablonos jellemzés, amelyet több kisebbségi hősrre alkalmaztak. Mi több, Hans Moser, de más élsportoló esetében is, a román sportrendszerhez tartozás kiemelése érdekében a portrészövegekben hangsúlyozták, hogy az atléta a Román Népköztársaság érdemes sportmestere.

A kisebbségi sportoló nem tudta teljesen elvonatkoztatni magát a nacionalista-etnikai nyugtalanságtól, de tudatában volt annak, hogy nehezen válna meg csoportjától, családjától. A totalitárius rendszer a sporthősöktől egyfajta belenyugvást is megkövetelt a kisebbségi identitásuk szabad kifejezését illetően. A külföldre kívánczók vagy kivándorlók szerették volna családjukat is magukkal vinni, és jobb környezetet teremteni. A kisebbségi sportolók egy része viszont származásának tudatában is felfogta, hogy ha Románia színeiben versenyez, elnyeri a román lakosság csodálatát, s így egyaránt románnak is érezte magát. Ezt az elméletet alátámasztja az az érv is, hogy idővel a kisebbségi sportolók és a román sportolók között tartós barátság alakult ki. Gyermekkortól felnőttkorig a társadalmi mixtúra, a multikulturalizmus hat ezekre a sportolókra, akik sok esetben akaratukon kívül adaptálódtak a román életstílushoz.

A Ceaușescu-rezsim és a kommunista nacionalizmus a sportban

Nicolae Ceaușescu rezsimje alapvetően kizárta a szovjet sport befolyását a román térségből. A kommunista sport az újjászületett és átértelmezett nacionalizmus szellemében új dimenziókat nyert. 1971 után a román mivolt propagálása a sport területén is nyilvánvalóbbá vált, a versengés nőtt a nyugati

országokkal, de a szomszédos államokkal is. Azok a sportolók, akik nem tartoztak a többségi etnikumhoz, a román identitás sporton keresztüli érvényesítésére irányuló politika célpontjaivá váltak.

Ezért többüknek javasolták a névváltoztatást, néhány esetben pedig ez magától megtörtént. Egyike azoknak, akik elutasították ezt az ideológiai eljárást, Ivan Patzaichin, a lipován-oroszok soraiból származó olimpiai bajnok, akinek javasolták egy román név felvételét. A Dinamo klub kommunista politikai felelőse azt sugallta, hogy a „Paczaichinescu” név megfelelőbb lenne arra, hogy nemzeti hősként mutassák be, és a sportoló nagyobb teret kapjon a sportsajtóban. Gyakorlatilag a többszörös olimpiai bajnoknak csak annyit kellett volna tennie, hogy családnevét kiegészítse az „escu” végződéssel, ami számos román névre jellemző. Ivan Patzaichin elutasította ezt a változtatást, hiszen társadalmi státusza megengedte neki ezt. A sportközönség lipován nevén ismerte őt. A kommunista rendszer bukását követően Patzaichin a lipován identitás újjászületésének szószólójává vált. Az egykori kajakos több projekt révén arra törekszik, hogy megismertesse etnikumának hagyományait és kvalitásait.

Ami nem sikerült Patzaichin esetében, sikeresen megvalósult a magyar származású Szatmári Lajos labdarúgó esetében. Ő azt is elmondta, hogy hogyan szólította a román közönség a hozzá hasonló származású sportolókat: „oagăr” (zsargon: *erdélyi*). A Patzaichin esetében sikertelenül alkalmazott taktikával Szatmári Lajos neve Ludovic Sătmăreanu lett. Ezen a néven ismeri a labdarúgót a hatvanas–hetvenes évek román közönsége. Elrománosított néven Ilie Savu, a bukaresti Steaua klub edzője mutatta be.¹⁴ A kozmetikázás magyarázata az volt, hogy a labdarúgónak román név kellett, hiszen a román hadsereg csapatát képviselte. A labdarúgó elmesélte, milyen visszhangot keltett etnikai csoportjában e névváltoztatás. Figyelembe kell vennünk a Steaua klubhoz történő szerződtetésének körülményeit is. Szatmári Lajost 1965-ben hozták Bukarestbe, amikor kötelező katonai szolgálatának utolsó két hónapját teljesítette a Hadügyminisztérium klubjánál, a marosvásárhelyi ASA-nál, amelyben jelentős volt a magyar etnikumúak aránya.¹⁵ „A bukarestiek folyamatosan »bozgor«-nak, »oagăr«-nak szólítottak, míg az otthoniak kinevettek azért, hogy elrománosodtam” – mesélte Szatmári Lajos az *Adevărul*nak adott interjújában. Tíz évig játszott a bukaresti Steaua színeiben, s 40 nemzetközi mérkőzésen képviselte Romániát.

Ladislau Bölöni a román kommunizmus másik nemzeti hőse, a labdarúgásban elért teljesítményének köszönhetően. Valódi neve Bölöni László. 1953-ban született Dicsőszentmártonban (Maros megye). Egy évtizeden át a helybéliek hőse, a magyar etnikai csoport jelképe volt. A marosvásárhelyi futballklub (ASA), Bölönivel a csapatban, három idényben játszott az európai kupaporondon, s mindmáig ezek képezik a csapat kiemelkedő teljesítményeit. Ugyanakkor Bölöni Románia válogatottjában is játszott: atipikus váloga-

tott játékos, mivel nem volt Románia ismert klubjaiban igazolva. Folyamatosan elkerülte a bukaresti transfert.

A román szurkolók kollektív emlékezetében megmaradt különleges mérkőzésen, az 1984-es Európa-bajnoki selejtezők kapcsán játszott Románia-Olaszország összecsapáson vált nemzeti hőssé. Az aktuális világbajnok elleni mérkőzést 1983. április 16-án játszották Bukarestben. Bölöni rúgta a meccs egyetlen gólját, s az egész ország dicsőítette őt. Ez a gól – előző teljesítményeivel együtt – arra készítette a Steaua vezetőit, hogy kikényszerítsék a játékos Bukarestbe hozását. Ez 1984-ben történt, speciális kedvezmények ellenében, s a kommunista időszakban számos mendemonda született erről.

A Steauához való szerződtetése nem ártott magyar identitásának, se Románia válogatottjával szembeni korrektségének. Bölöni László többször is elmondta, hogy hogyan fogja fel saját identitását. „Azt kérdezik: miért választom azt, hogy inkább magyarnak tekintsenek, mint romának. Nem preferencia kérdése, én magyar vagyok, pont. Ez nem akadályoz meg abban, hogy Romániában lakjak, ahol játszottam [...] a nemzeti válogatottban is. Még ha a magyar kisebbséghez is tartozom, gólt rúgtam Magyarország ellen, felkészítettem a román csapatot, hogy legyőzze Magyarországot a világbajnokság selejtezőjében. Viszont magyar nevelést kaptam és megtanultam a magyar kultúrát. Köszönöm szüleimnek. Ez befolyásolt: kisebbségi lévén túlságosan sok nehézséget kellett leküzdenem ahhoz, hogy ne maradjak le.”¹⁶

Az etnikai kisebbségekhez tartozó sportsztárok integrálásának másik formája a házasság volt. Ez főként nősportolók esetében vált be, akik házasság útján felvették férjük családnevét. S mivel a férjek a legtöbb esetben románok, a házasság után az atlétákat az új nevükön mutatták be. Ez történik Hedwig (Hedi) Heidrun kézilabdázóval is, aki Gică Georgescu kézilabdázóval kötött házasságot, felvette férje családnevét, és ezzel megszűnt a német kisebbséghez tartozó sportoló ilyen imázsa. Hasonló a sorsa a kommunista sport másik hősnőjének, Viorica Viscopoleanunak,¹⁷ akiről kevesen tudták, hogy nem román etnikumú. Csernovcihoz közel, Sztorozsinecben született, ukrán családban. Eredeti neve Viorica Belmega, s a házasságkötést követően vette fel a Viscopoleanu nevet. Egy interjúban a sportoló azt nyilatkozta, hogy a Viscopoleanu név hozta felszínre teljesítményeit, és nem régi neve, ezért a házasságkötést követő nevet választotta.¹⁸ A kisebbségi sportolók házasság útján történő integrálása nem volt alkalmazható a tornászlányokra, hiszen ők nagyon korán érvényesültek, és eredeti nevükön váltak híressé.

E kommunista eljárások annyira ismertté váltak külföldön, hogy a hetvenes években számos spekuláció megjelent Nadia Comănesci etnikai származására vonatkozóan. A Szekuritáté megrémült, amikor a külföldi sajtóban megjelent cikket Románia szimbólumáról, Nadia Comănesciről azt állította, hogy magyar származású. A tornászlányról volt szó, aki elsőként kapott tízes osztályzatot egy tornaversenyen. 1976-ban egy novemberi – azaz néhány

hónappal a montreali olimpiai játékokat követő – Szekuritáté-jelentés a román hatóságok riadalmáról szólt, hiszen a *Der Spiegel*ben megjelent egy cikk, amelyben azt állították, hogy Nadia Comănesci nem román: származása és neve magyar. „Érdekes titkot fedünk fel az olimpiák csodálatos királynőjéről: kitaláltak egy nevet, Nadia Comănesci. A nagy román tornászlány valójában magyar származású, neve Kameneç Anna, amelyet anagrammálás útján elrománosítottak, amikor rendkívüli tehetségét felfedezték”, írta a *Der Spiegel* cikkét átvevő, 1976. november 27-i jelentés.¹⁹ Valójában az illető cikk Kemenes Anna névről beszél. Ez az ötlet 1982-ben ismét megjelent egy német kiadványban,²⁰ majd az *El Pais* spanyol napilapban 1987-ben,²¹ amely azt írta, hogy Nadia Comănesci valódi neve Kemenes Anna.

A külföldi sajtóhír hamis, de a nyugati sajtó a spekulációkon túl támadta a nemzeti kisebbségekhez tartozó sportsztárok identitás-átalakítására irányuló politikát. Nadia Comănesci román, a nagyvilág nem vonta ezt kétségbe, de az újságokban megjelent spekulációk bemutatták a módot, ahogyan a Romániának érmekeztető sportokban általánosítani próbálták a nacionalista-kommunista módszereket.

Ilyen értelemben szintén a tornából származik az előzőeket alátámasztó fontos eset. Amikor a nyolcvanas években Szabó Kati Románia legjobb tornászlányaként érvényesült, a román államhatóságok megpróbálták nemzeti hősként bemutatni. A Kovászna megyei Zágomban született Szabó Katalint a román sportközönségnek Ecaterina Szabo néven mutatták be. Az kevésbé ismert, hogy a Szekuritáté a lány szüleinek javasolta, hogy változtassák meg családnevüket Sabăura. A szülők ezt elutasították.

Mindezek lényegesen befolyásolták a romániai sportközönség percepcióját. A hazai sport kedvelői általában ismerték a sportolók etnikai származását még akkor is, ha a kommunista rezsim monopolizálta és megszürtte a közönség felé áramló összes információt. A hírek irigylésre méltó gyorsasággal terjedtek szájról szájra, és a Dej- vagy Ceaușescu-hatalom ezt nem kontrollálhatta. Éppen ezért a számos kozmetikázás és a propaganda korlátozottan hatott az eseményeket figyelemmel követőkre. Ezzel magyarázható, hogy a focimeccsek nézői tudták, hogy Gheorghe Hagi aromán eredetű, vagy hogy Miodrag Belodedici szerb. De a téma rendkívül széleskörű, és minden esetben ebben a kontextusban kell elemezni, és árnyalatait felfedezni.

Következtetések

Mindezek a példák a román kommunista társadalom által észlelt és kívülről megfigyelt jelenséget emelik ki. A nemzeti kisebbségekhez tartozó sportolók alkalmazkodtak a homogenizáláshoz, vagy a kommunista nacionalizmus eszméinek hatására integrálódtak. Akik különböző okokból már nem találtak

önmagukra a politikai rendszer ideáljaiban és intézkedéseiben, törvényel-
lenesen külföldön maradtak (például Nicu Naumescu, Angelica Adelstein-
Rozeanu, Gunther Bosch, Hans Moser stb.).

Egy fontos aspektus: a fentiek bemutatják, hogy a román állam és intéz-
ményei hogyan viszonyultak a nemzeti kisebbségekhez tartozó sportsztá-
rokhoz. A fenti folyamat elemzi a paramétereket, amelyeknek megfelelően
a politikai vezetők és a kommunista ideológia megpróbálta a sportolókat
bekeretezni. Függetlenül attól, hogy az állami szervek hogyan viszonyultak
a sportolókhöz, a nézőközönség teljesen másként viselkedett. Elismerték a
nemzeti kisebbségekhez tartozó sztárokat, miközben sokat közülük román-
noknak néztek, ugyanakkor a közönség nacionalizmusa korlátozott, amikor a
Romániáért küzdő, nemzeti kisebbségekhez tartozó sportolók jönnek szóba.

Sokszor e sportolókat a rendszer áldozatainak tekintették, bár ebben az
esetben a vita árnyalt, s a kérdések és a feltételezések sokkal bonyolultabbak,
mint ahogy képzelnénk.

Egy dolog biztos: a sportolók imázsának kozmetikázása létezett, s az a kom-
munista propaganda és a nyugati államok hőseivel vívott harc eszköze volt.
Ezt bizonyítja az is, hogy a sportolói karrier lezárását követően rendkívül kevés
sportoló maradt edzőként vagy vezetőként a kommunista propaganda közép-
pontjában. A sportoló központi elem volt, s a hőscsinálás a kommunista rend-
szer feladata. Ez annyit jelent, hogy gyakran elrománosították a neveket, túloz-
tak az eredmények jelentőségét illetően, kötelezték a sportolókat, hogy a párt és
a vezetők iránti odaadásukat hangoztassák, vagy éppen fordítva, a sikertelen-
séget elhallgatták, eltakarták, vagy az imperialista összeesküvésre hárították.
Minden ilyen esetben a sportsztárok identitásuk szempontjából szenvedtek.

Fordította: Bara Hajnal

Jegyzetek

- ¹ CONSTANTIN, Pompiliu-Nicolae: Sport policy and heroes in the Romanian communism between 1945 and 1965, *Research and Science Today Supplement*, 2013. július, 17–26. p.
- ² ANDREESCU, Gabriel: *Națiuni și minorități*, Editura Polirom, Iași, 2004, 141–142. p.
- ³ *Sportul Popular*, nr. 1282, 1949. február 26., 3. p.
- ⁴ NEUMANN, Victor: *Istoria evreilor din România*, Amarcord, Timișoara, 1996, 242–243. p.
- ⁵ E jelenségre vonatkozóan nyilvánvaló, hogy a kommunizmus első évtizedében a sakk a szovjet befolyás alatt fontos sportággá vált, majd népszerűsége csökkent, míg a román sakkozók is érvényesültek e sportágban.
- ⁶ KOLARZ, Walter: *Mituri și realități în Europa de Est*, Editura Polirom, Iași, 2003, 30. p.
- ⁷ DOBRE, Florica (coord.): *Securitatea: Structuri – cadre: obiective și metode*, Editura Enciclopedică, București, 2006, XIX.

- ⁸ PETKOVA, Lilia: The Ethnic Turks in Bulgaria: Social Integration and Impact on Bulgarian-Turkish Relations, 1947-2000, *The Global Review of Ethnopolitics*, Vol. 1, no. 4, June 2002, 42. p.
- ⁹ Sport de Masă: Culegere a Punctelor de Vedere Exprimate de Conducătorii Mișcărilor Sportive din Țările Socialiste la Consfătuirea care a avut loc în perioada 12-16 octombrie 1981 la Varna - RP Bulgară, vol. 1, Consiliul Național pentru Educație Fizică și Sport, București, 1982, 15. p.
- ¹⁰ Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității.
- ¹¹ „PETER JANOS” 1864. február 27-én Crețu Ioan főhadnagynak írt jelentése, 104. p., L. <<http://konczeicsilla.egologo.transindex.ro/?p=28>> (letöltve: 2013. 01. 05.).
- ¹² ACZEL ügynök jelentése 1963. augusztus 21-én Oprea Florian főhadnagynak írt jelentése, 125. p., L. <<http://konczeicsilla.egologo.transindex.ro/?p=28>> (letöltve: 2013. 01. 05.).
- ¹³ GÎRLEȘTEANU, Dan - NAUM, Hristache - URZICEANU, Radu: *Două decenii de avânt sportiv 1944-1964*, Editura Uniunii de Cultură Fizică și Sport, București, 1964, 75. p.
- ¹⁴ „Fachetti” din Carpați, Adevărul, 2011. november 12., L. <http://adevarul.ro/news/sport/facchetti-carpati-1_50ad33e37c42d5a66390a7e7/index.html> (letöltve: 2012. 05. 15.).
- ¹⁵ Az 1966. évi demográfiai adatok szerint Marosvásárhelynek 86 464 lakosa volt, 70,9%-a magyar, 28,3%-a pedig román. 1977-ben a városnak 127 783 lakosa volt, 63,6%-a magyar, 34,8%-a román.
- ¹⁶ Bölöni László vallomásai, a Mediafax hírügynökség által idézve, 2008. december 29. L. <<http://www.mediafax.ro/sport/boloni-eu-sunt-maghiar-punct-3686313>> (letöltve: 2011. 12. 09.).
- ¹⁷ Olimpiai bajnok 1968-ban.
- ¹⁸ CIUPERCEANU, Marin: *Steliștii*, Editura Militară, București, 1984, 65. p.
- ¹⁹ 1976. 11. 27-i jelentés, CNSAS levéltár, Dokumentum Alap, D 13346, vol. 5, 357. lap.
- ²⁰ A Nicolae Ceaușescu nacionalizmusáról tanúskodó cikkel L. <<http://www.spiegel.de/spiegel/print/d-14348453.html>> (letöltve: 2012. 09. 05.).
- ²¹ TERTSCH, Hermann: Los húngaros de Transilvania separan a Budapest y Bucarest, *El País*, 1987. január 8., L. <http://elpais.com/diario/1987/01/08/internacional/537058823_850215.html> (letöltve: 2012. 09. 06.).